

AZ ÖRÖK RÓMA VÉRKERINGÉSE A MA MŰVEIBEN...

Ostia, 1936 július 30.

IGAZI KÁNIKULAI napsugár égeti Róma ódon piroscserepes háztetőit. A forró napmelegben pillanatra lágy szellő ingatja meg a babérfák, pálmák, olajfák lombozatát... Ott állunk a Colosseum tetején és lenézünk a hőségben szinte izzó úttestre, amelyen autók száguldanak el, motorkerékpárok dübörögnek, vagy fogatok ügetnek el. Róma konzervatívabb város, mint Budapest és nemcsak a szankciókkal járó esetleges olajhiány adott polgárjogot a lófogatú járműveknek. Különösen az öblös két-kerekű kordék érdekesek. Formájuk, a lovak tarka díszítése éppen olyan, mint annak idején a régi rómaiaknál volt. Amikor ezt megjegyzem, a vezetőnk «Si-si»-vel helyesel... S amint a multon nézelődöm el s fülelem a kövek beszédét, megszólal s élénken magyarázza:

— Odanézzen, Signor... A Via dell'impero. Ez a mi alkotásunk.

Ezelőtt négy-öt évvel még zeg-zúgos, elvénhedt házsorok éktelenkedtek ezen a helyen. A Duce azonban, akinek láthatatlan alakja a legkisebb dolog mögött is megvillan, munkába állította a csákányt és ma itt áll az európai fővárosok egyik legszebb sugárútja a Colosseumtól a Palazzo Veneziaáig. Kiszabadította az antik műremekeket a sötét sikátorok börtönéből, levegőt adott nekik, hogy megcsodálhassa szabadabban az idegen szem. A Maxentius Bazilika, Forum Traianum, Nerva és Iulius Cesar szobra... Az utóbbinak a talapzatára odairta a győzelmes fascizmus: az örök imperátornak. A fascizmus büszkén és jogosan hivatkozik a multa, de ugyanilyen — vagy talán élénkebb — önérzet feszíti, amikor a maga alkotásaira mutat rá. Olasz barátaim, akiknek eldicsékedtem, hogy jártam a S. Pietro-ban, megcsodáltam Bernini oszlopsorának nagyszerűségét, a Pantheonban áldoztam a római multnak, vagy a Villa Borghese-ben az olasz festészet és képzőművészet, a rinascimento aranykora nyugözött le és a S. Pietro in Vincoliban félórág álltam Michelangelo Mózes-szobra előtt, meghallgatták áradozásomat, aztán megkérdezték: Hát a mi Rómánk?

Talán vakmerőség két-három heti időzés után Rómáról, az olasz szellemiségről véleményt mondani, de ahogy egyetlen marékba belefér a tengervíz minden alkatrészével, úgy egyetlen fogékony emberi lélek is érzékelheti azt a történelmet és jelentőséget, amely Róma köveiből kiárad. Talán nem is éppen azokból, amelyeket a guida érdekességeknek kiált ki, hanem azokból, amelyeket ő fedez fel. A maga számára és mások számára is.

Azok, akik minden szellemi mozgalomnak csak a furcsaságait, túlhajtásait kapják fel és nem bírják azt lényegében felfogni, sem pedig történeti szükségyszerűségét megőrizni, csipkelődőn, enyhe humorral foglalkoztak a XX. század hajnalán jelentkező futurizmussal. A futurizmus erőszakot hirdet, dicsőíti a háborút, anarchiát hoz a művészetbe, meg akarja semmisíteni a képtárákat, az antik műremekeket, hogy helyébe a maga sívár világát teremtsen meg — így borzadoztak a konzervatívok, a snobok, a fanyalgó széplelkek, a polgári kényelmüket féltő álpacifisták. Még nem is olyan régen közkeletű felfogás volt nálunk is ez a futurizmusról. A róla szóló beszámoló

nem képzőművészeti rovatban, hanem a színes riportok sorában, kromkik között kaptak helyet. Hiszen még ma is az üvegkalapot, vagy a megreformált «fascista menüt» emelik ki a Marinettivel folytatott s hiányosan ellenőrzött intervjukban, pedig . . . Igenis, megfelelnek a futurizmus tulajdonképpeni lényegéről. Nem tudják, vagy ha hallják is, elfelejtik, hogy a futurizmus tulajdonképpen szellemi előfutárja volt a fascizmusnak, illetve elveit ennek szellemével hozta közös nevezőre Mussolini. A futurizmus hadat üzent a multnak, de nem olyan értelemben, ahogy ezt a haladástól félt konzervatívizmus gondolta. Ugyanezt az ellenséges szemléletet érezte a fascizmus is a multtal szemben. Meggyűlölte az egyhelyben való körforgást, a tehetetlenséget, a cselekvésnélküliséget, amely csak koldusságot, elmaradottságot, és másoktól jövő lenézést eredményez. Egy-egy túlhevés futurista talán első látában fel akarta gyujtani a múzeumokat, de ilyen esetleges bizarságokról nem lehet egy szellemi mozgalmat megítélni. Mussolini zsenije ösztönösen felismerte a futurizmusban a fascizmus szellemi előharcosát s meg is valósította ennek az elgondolásait. Igenis, le kell rombolni a multat, de csak azt belőle, ami felesleges lim-lom, ócskaság, kártékony, értéktelen s megakadályozza a ma levegőjének egészséges áramlását. De szükség van az antik Róma köveire, a képtárakra s múzeumokra, nemcsak azért, mert ezek idegenforgalmat jelentenek, hanem rajtuk át az örök Róma vérkeringése áramlik át a jelenbe. Csak legyen, aki ezt megérzi . . . S az Olaszországot újjáalkotó fascizmus megérezte ezt. Olaszország Európa múzeuma, de ne legyen *csak* a múzeuma. Romokat másutt is talál Ön — mondotta nekem egy fascista barátom. Egyiptom, Babilon kőcsodáit, a kiásott templomokat, a gulákat, a Memnon-szobrokat is fölkeresik és álmélkodással nézik a világ turistái. Úgy tekintik ezeket, mint egy lezárult, meghalt világ értékeit. Nos, a mi Rómánk nem Egyiptom és nem Babilon, ahol csak a régi idők rozsdás patinája vár a szemlélőre. Róma, amely a világ művelődésének kovásza, eleven életet él. A Colosseum, az Angyalvár, a S. Pietro s az «örök város» kiásott kövei élnek, lélekeznek. Ez az élet nem a holttetemek egyes részeinél az anyag továbbfejlődése, hanem maga az elevenség. Nem múzeum, nem temető, hanem maga az élet.

«Romokat talál másutt is», ez a mondás állandóan végigszongott fejemben, amikor Róma utcáin barangoltam. S amikor megtekintettem az Opera Balilla házát, az újonnan épült diákvárost, a Foro Mussolinit, a posta-épületet, az új utakat, közműveket, a modern Ostiát, amely a fascista éra alatt nőtt ki a talajból, megértettem, hogy a fascizmus jogosan hivatkozik a «harmadik» Rómára, amely az övé. Visszajövet a S. Pietrótól, elmondotta vezetőm, hogy a Borgo két sötét, nehéz illatú utcája is áldozatul esik a csákánynak. Így szabad tér nyílik majd és pompásabban bontakoznak ki a Szent Péter-tér grandiózus arányai . . . Ime, Rómának a kincse nemcsak «egy elomló rom», hanem a teremtő, alkotó dinamizmus, amit egy nagy ember zsenije és akarata égetett bele negyvenhárommillió ember lelkébe.

Még háborúelőtti középiskolás tankönyveinkben is ott kísértett az az elgondolás, amely leértékelte a római művészetet, elvitatta tőle az eredetiséget s mindazt, ami jó volt benne, azt a görög építőművészetből eltanultnak mutatta be. Ma már komoly szakkönyvben nem találkozunk ilyen állításokkal, de nem lehet elégszer hivatkozni arra, mekkora a különbözőség a római és a görög művészet között. Mennyire más volt az eredője mindakettőnek, milyen más gyökérből nőttek ki Hellas és az Imperium Romanum építészeti remekei. Felesleges és lehetetlen is ezen a helyen mindakettőnek jellemző

és egymástól merőben eltérő sajátosságaira rámutatni. Csupán arra az ösztönösen támadt érzésekre hivatkozom, amely az elébb támadt bennem, amikor felsétáltam a Colosseum lépcsőin . . . Ime, a nagyvonalúság, a grandiózitás és a legtisztább értelemben vett célszerűség. Nem kell magyarázni, hogy a százezer ember számára épült, az Imperium Romanum polgárainak, akik a skót hegyektől Afrikáig, Kis-Ázsiáig ott éltek mindenütt a római sas uralma alatt. A görög művészet a városok (polis) művészete volt, a római az *Urbs*-é, amelynek szelleme kiáradt termékenyítő erővel a négy égtájra, *urbi et orbi*. Ennek a művészetnek az éltető ereje változatlan maradt. A színházak, a thermák, a forumok, a Domus Aurea (Neró palotája, amelyet nemrégiben ásatott ki a fascizmus), az ókeresztény bazilikák, a középkor és a rinascimento építményei, a Mediciek, a Farnesek, a Borghesek kőben reánk maradt Rómája és a fascizmus tizenhárom év alatt emelt alkotásai: a Foro Mussolini, az Opera Balilla, a Postapalota, a Diákváros, a hajdani pontinusi mocsarak helyén emelt modern városok a római építőművészetnek máig töretlen vonalát hirdetik kétezer éven át. Azok az épületek, amelyek a fascista korszak dátumait hordozzák homlokukon, jogos leszármazottai annak, ami itt, római földön «*ab urbe condita*» reánk maradt márványba, kőbe vésve. A fascizmus a régi Róma jogfolytonosának érzi magát és a szemlélőnek valóban az a benyomása, hogy ez a láncolat meg sem szakadt. A Maxentius Bazilika falába négy mozaik térkép állítja meg a Via dell'Imperon járókeleket. Az elsőn Róma kis fehér pont és az akkor ismert világ köröskörül csupa fekete. A következőn, amely a második púnháború utáni Rómát ábrázolja, egyre növekszik a fehérség. Az Augustus császár korát mutató térképen még jobban előrenyomul a fehér szín és a negyediken, Traianus császár idejében, bekebelezi majdnem az egész térképet, Britanniat is. Megdöbbentő az esetleg ellenszenves nézőre, de mindenképpen lenyűgöző és hódító erejű ez a négy térkép, amelyeket a fascizmus ötödikkal készül megtoldani: az 1936 májusában kikiáltott új Imperium Romanum térképével . . .

Ilyen gondolatokkal álltam meg én is a Via dell'Imperon. S mi magyarok? A ránknehezédő germán túlsúlyban Róma jelentette nekünk az ablakot nyugat felé. Kezdetről fogva. Mátyás budai palotája, vagy a most részben kiásott esztegomi vár is olasz művészet alkotása. A magyar szellem az olasz és francia hatásokat mindig megértőn tudta a magyar sajátosságnak megfelelően átalakítani. Ezek a hatások most sem szakadtak meg és nem is szabad megszakadniok. Antonio Maraini említette, mikor félév előtt Budapesten járt, e sorok írójának, hogy mennyire megnyerték a tetszését az új Lipót-város épületei, amelyek a *Novocento* olasz építőművészetének hatását árulták el. A városmajori templom harangtornya, meg a lombardiai campanillákra emlékeztette . . . A Colosseumtól, ime, így jutottunk el Budapestig. Mussolininek egy mondása, hogy a fascizmus újjáalakította Itáliát és az igazság jegyében újjáalakítja Európát is. A derűs latin szellem, a belőle kiáradó nemes humánus jótékony hatását érezte a multban és hatásosabban fogja a jövőben is. Úgy érzem: egy új világbirodalom születésénél, jobban mondva újjászületésénél tanuskodtam most és soldómat, római babona szerint, beledobtam a *Fontana di Trevi* csobogó vizébe, hogy visszajöjjenek . . . Mert vissza kell jönnünk nekünk, egy tisztult európai szellemiségben hívőknek ide, amely föld valóra váltotta Dante vízióját és nem a «fájdalom tanyája» többé, hanem a «világ úrnője», vissza kell jönnünk ide, hogy megújulhassunk.

Mihály László.